

ڈاکٹر محمد عبد الحق الصاری

تصویف اور شعرت

حضرت مُجدد الف ثانیؒ کے افکار کا مطالعہ

ترجمہ

مُفْنیٰ محمد شتاق تجو آری

تصویف فاؤنڈیشن
۱۹۷۹

هدیہ تبریک

ابو نجیب حاجی محمد ارشد قریشی رحمۃ اللہ علیہ
ایم اے ایضاً میں ایم اے علوم اسلامیہ
بانی تصوف فاؤنڈیشن لاہور

تصوف اور شریعت

حضرت مجدد الف ثانیؒ کے انکار کا مطالعہ

تألیف

ڈاکٹر محمد عبدالحق انصاری

ترجمہ

مفہومی محدث شناق تجھ بارے آرڈی

ترتیب تدوین نو

پروفیسر محمد عظیم اوفی

○

تصوف فاؤنڈیشن

لائبریری ○ تحریک و تصنیف و تالیف و ترجمہ ○ مطبوعات

من آباد - لاہور - پاکستان

حضرت فضل شاہ رحمۃ اللہ علیہ (نور الدویں کاظمیہ) سے سلسلہ عالیہ قادریہ میں بیعت تھے۔
دوران ملازمت اہم کلیدی عہدوں پر فائز رہے۔ المعارف، گنج بخش روڈ اور سمن آباد میں
اسلامک بک فاؤنڈیشن، تصوف فاؤنڈیشن جیسے اداروں کا قیام ان کی بزرگانی دین سے گہری
عقیدت اور محبت کی غماز ہے۔ مرکز معارف اولیاء داتا دربار لاہور۔ (حکماء قاف پنجاب) کے
مجوز اور پہلے مہتمم بھی رہے۔ تصوف پر اردو، فارسی، عربی، انگریزی میں متعدد کتابیں کتب
شائع کرنے کی وجہ سے علمی اور روحانی طفقوں میں جانی پہچانی خصیت تھے۔ اُن کے وصال
کے بعد یہ سلسلہ اشاعت رُک گیا تھا، تصوف فاؤنڈیشن نے کافی عرصہ کے بعد تصوف پر
متعدد علمی کتب کی اشاعت کا یہ سلسلہ دبارہ شروع کیا ہے جو کہ ابھی کی کاوشوں کا مرہونی
منت ہے، یہ کتاب بھی اس سلسلہ اشاعت کی ایک کڑی ہے۔ قارئین سے گزارش ہے کہ وہ
بانی ادارہ کوان کی مخفرت اور بلندی درجات کے لیے اپنی خصوصی دعاوں میں یاد رکھیں۔

فہرست

۷	کتور طارق محمود	افتتاحیہ
۱۰	محمد عبدالحق انصاری	دیباچہ
۱۳	مقدمة	مفتی محمد مشتاق تجاروی
۳۵	تصوف (تین متصادنیات)	پروفیسر محمد عظیم فاروقی
۳۲	علم تصوف کیوں ضروری ہے؟	پروفیسر محمد عظیم فاروقی
۳۶	بیعت کیا ہے؟	
۵۷	نبت کیا ہے؟	
۷۰	علوم و معارف کامدن	
۷۸	سفریات	

حصہ اول

۸۳	شیخ مجدد الف ثانی	باب اول
۸۵		حیات اور کارناٹے
۸۵		ابتدائی زندگی
۸۷		بیعت اور روحانی سفر
۹۲		سلسلہ تشبیہ دیکی اشاعت
۹۳	عہد اکبری میں اسلام کی زیوں حالی اور شیخ مجددی اصلاحی کوششیں	
۱۰۵	شیخ مجدد کا اصل کارنامہ	

نام کتاب	:	تصوف اور شریعت
مصنف	:	ڈاکٹر محمد عبدالحق انصاری
مترجم	:	مفتی محمد مشتاق تجاروی
ترتیب و تدوین نو	:	پروفیسر محمد عظیم فاروقی
ناشر	:	تصوف فاؤنڈیشن، لاہور
	:	ابو الحبیب حاجی محمد ارشد قریشی
با اعتمام	:	نصر اقبال قریشی
طائع	:	حاجی حسین ایمن سز، لاہور
سال اشاعت	:	۱۴۳۲ھ—۲۰۱۱ء
قیمت	:	روپے
تعداد	:	پانچ سو
واحد تقویم کار	:	المعارف گنج بخش روڈ، لاہور

○
تصوف فاؤنڈیشن ابو الحبیب حاجی محمد ارشد قریشی اور ان کی اہلیت نے آئینے مرحوم والدین اور لختہ بھر کو ایصال ٹوائے کے لئے بطور صدقہ جاریہ اور نیا گاہ کی محروم الحرام ۱۴۳۹ھ کو قائم کیا جاتا تھا مدت اُن
سلف صالحین بزرگان دین کی تعلیمات کے حکیم طالبی تسلیخ دین و تحقیق و اشاعت کی تدبیج تھی وقف ہے۔

نمبر	تصوف اور شریعت	تصوف کیا ہے؟	باب دوم
۱۸۵	وحدة الشہود	باب چھارم	تصوف کی مختلف تعریفیں
۱۸۸		ابن عربی کا نظریہ وحدۃ الوجود	تصوف کا امتیازی پہلو: تحریر فتاویٰ
۱۹۲		نظریہ وحدۃ الوجود پر شیخ محمد دینی تقدیم	راہ سلوک کے مراحل: مقامِ جم
۱۹۷		نظریہ وحدۃ الشہود	فرق بعد اربعج
۲۰۱		وحدة الوجود اور وحدۃ الشہود میں فرق	فرق مطلق
۲۰۵	اسلامی تصوف کے خط و خال	باب پنج	مقامِ جم کی خصوصیات
۲۱۴		ابن تیمیہ اور تصوف	فرق بعد اربعج کی خصوصیات
۲۲۸		حوالی	جماع کی حقیقت
۲۴۵		حصہ دوم	فتاویٰ ربا کا مقصد
۲۶۵	تصوف	باب اول	باب سوم
۲۶۷		تصوف کی حقیقت اور غایت	طریقۂ نبوت اور طریقۂ تصوف
۲۷۵		روحانی تجربات	شریعت اور معرفت
۲۸۲		مشاهدات والہامات	شریعت اور حقیقت
۲۸۷		شلخت	اکاہم شریعت اور کشف
۲۹۷		سیر و سلوک	شریعت کی ترجیحات اور تصوف
۳۰۷		کشف	نبی اور نبیوت
۳۰۹	تصوف اور شریعت	باب دوم	اصحاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم
۳۱۰		نبی طریقۂ اوصوفی طریقۂ	ولی اور ولایت
۳۱۱			شیخ محمد دینی کے دعاوی
۳۱۲			
۳۱۳			
۳۱۴			
۳۱۵			
۳۱۶			
۳۱۷			
۳۱۸			
۳۱۹			
۳۲۰			
۳۲۱			
۳۲۲			
۳۲۳			
۳۲۴			
۳۲۵			
۳۲۶			
۳۲۷			
۳۲۸			
۳۲۹			
۳۳۰			
۳۳۱			
۳۳۲			
۳۳۳			
۳۳۴			
۳۳۵			
۳۳۶			
۳۳۷			
۳۳۸			
۳۳۹			
۳۴۰			
۳۴۱			
۳۴۲			
۳۴۳			
۳۴۴			
۳۴۵			
۳۴۶			
۳۴۷			
۳۴۸			
۳۴۹			
۳۵۰			
۳۵۱			
۳۵۲			
۳۵۳			
۳۵۴			
۳۵۵			
۳۵۶			
۳۵۷			
۳۵۸			
۳۵۹			
۳۶۰			
۳۶۱			
۳۶۲			
۳۶۳			
۳۶۴			
۳۶۵			
۳۶۶			
۳۶۷			
۳۶۸			
۳۶۹			
۳۷۰			
۳۷۱			
۳۷۲			
۳۷۳			
۳۷۴			
۳۷۵			
۳۷۶			
۳۷۷			
۳۷۸			
۳۷۹			
۳۸۰			
۳۸۱			
۳۸۲			
۳۸۳			
۳۸۴			
۳۸۵			
۳۸۶			
۳۸۷			
۳۸۸			
۳۸۹			
۳۹۰			
۳۹۱			
۳۹۲			
۳۹۳			
۳۹۴			
۳۹۵			
۳۹۶			
۳۹۷			
۳۹۸			
۳۹۹			
۴۰۰			
۴۰۱			
۴۰۲			
۴۰۳			
۴۰۴			
۴۰۵			
۴۰۶			
۴۰۷			
۴۰۸			
۴۰۹			
۴۱۰			
۴۱۱			
۴۱۲			
۴۱۳			
۴۱۴			
۴۱۵			
۴۱۶			
۴۱۷			
۴۱۸			
۴۱۹			
۴۲۰			
۴۲۱			
۴۲۲			
۴۲۳			
۴۲۴			
۴۲۵			
۴۲۶			
۴۲۷			
۴۲۸			
۴۲۹			
۴۳۰			
۴۳۱			
۴۳۲			
۴۳۳			
۴۳۴			
۴۳۵			
۴۳۶			
۴۳۷			
۴۳۸			
۴۳۹			
۴۴۰			
۴۴۱			
۴۴۲			
۴۴۳			
۴۴۴			
۴۴۵			
۴۴۶			
۴۴۷			
۴۴۸			
۴۴۹			
۴۴۱۰			
۴۴۱۱			
۴۴۱۲			
۴۴۱۳			
۴۴۱۴			
۴۴۱۵			
۴۴۱۶			
۴۴۱۷			
۴۴۱۸			
۴۴۱۹			
۴۴۲۰			
۴۴۲۱			
۴۴۲۲			
۴۴۲۳			
۴۴۲۴			
۴۴۲۵			
۴۴۲۶			
۴۴۲۷			
۴۴۲۸			
۴۴۲۹			
۴۴۳۰			
۴۴۳۱			
۴۴۳۲			
۴۴۳۳			
۴۴۳۴			
۴۴۳۵			
۴۴۳۶			
۴۴۳۷			
۴۴۳۸			
۴۴۳۹			
۴۴۴۰			
۴۴۴۱			
۴۴۴۲			
۴۴۴۳			
۴۴۴۴			
۴۴۴۵			
۴۴۴۶			
۴۴۴۷			
۴۴۴۸			
۴۴۴۹			
۴۴۴۱۰			
۴۴۴۱۱			
۴۴۴۱۲			
۴۴۴۱۳			
۴۴۴۱۴			
۴۴۴۱۵			
۴۴۴۱۶			
۴۴۴۱۷			
۴۴۴۱۸			
۴۴۴۱۹			
۴۴۴۲۰			
۴۴۴۲۱			
۴۴۴۲۲			
۴۴۴۲۳			
۴۴۴۲۴			
۴۴۴۲۵			
۴۴۴۲۶			
۴۴۴۲۷			
۴۴۴۲۸			
۴۴۴۲۹			
۴۴۴۳۰			
۴۴۴۳۱			
۴۴۴۳۲			
۴۴۴۳۳			
۴۴۴۳۴			
۴۴۴۳۵			
۴۴۴۳۶			
۴۴۴۳۷			
۴۴۴۳۸			
۴۴۴۳۹			
۴۴۴۴۰			
۴۴۴۴۱			
۴۴۴۴۲			
۴۴۴۴۳			
۴۴۴۴۴			
۴۴۴۴۵			
۴۴۴۴۶			
۴۴۴۴۷			
۴۴۴۴۸			
۴۴۴۴۹			
۴۴۴۴۱۰			
۴۴۴۴۱۱			
۴۴۴۴۱۲			
۴۴۴۴۱۳			
۴۴۴۴۱۴			
۴۴۴۴۱۵			
۴۴۴۴۱۶			
۴۴۴۴۱۷			
۴۴۴۴۱۸			
۴۴۴۴۱۹			
۴۴۴۴۲۰			
۴۴۴۴۲۱			
۴۴۴۴۲۲			
۴۴۴۴۲۳			
۴۴۴۴۲۴			
۴۴۴۴۲۵			
۴۴۴۴۲۶			
۴۴۴۴۲۷			
۴۴۴۴۲۸			
۴۴۴۴۲۹			
۴۴۴۴۳۰			
۴۴۴۴۳۱			
۴۴۴۴۳۲			
۴۴۴۴۳۳			
۴۴۴۴۳۴			
۴۴۴۴۳۵			
۴۴۴۴۳۶			
۴۴۴۴۳۷			
۴۴۴۴۳۸			
۴۴۴۴۳۹			
۴۴۴۴۴۰			
۴۴۴۴۴۱			
۴۴۴۴۴۲			
۴۴۴۴۴۳			
۴۴۴۴۴۴			
۴۴۴۴۴۵			
۴۴۴۴۴۶			
۴۴۴۴۴۷			
۴۴۴۴۴۸			
۴۴۴۴۴۹			
۴۴۴۴۴۱۰			
۴۴۴۴۴۱۱			
۴۴۴۴۴۱۲			
۴۴۴۴۴۱۳			
۴۴۴۴۴۱۴			
۴۴۴۴۴۱۵			
۴۴۴۴۴۱۶			
۴۴۴۴۴۱۷			
۴۴۴۴۴۱۸			
۴۴۴۴۴۱۹			
۴۴۴۴۴۲۰			
۴۴۴۴۴۲۱			

شریعت، طریقت اور حقیقت	۳۲۰
انبیاء کا مشن	۳۲۸
کمال کا تصور	۳۳۵

افتتاحیہ

عظمیم ایجوکیشن کانفرنس عرصہ 32 سال سے دینی و علمی کتب کی طباعت کا فریضہ انجام دے رہا ہے۔ اب تک تقریباً تیس سو کتب چھپ چکی ہیں جن میں چند ایک کے متعدد ایڈیشن چھپ چکے ہیں۔ ان میں علمی کتب ایم اے انگریزی، اردو، اسلامیات اور ایس الیس کی تیاری کی کتب ہیں جن کو طباء اور طالبات بہت پسند کرتے ہیں، دینی کتب میں آئیے قرآن سیکھنے، آئیے حدیث سیکھنے، آئیے نماز سیکھنے، آئیے تصوف سیکھنے نہیں ہیں۔ ان کتب کو دینی و علمی حلقوں میں بہت سراہا گیا ہے، حال ہی میں ایک کتاب احوال المغارفین کے نام سے جھپٹی ہے جو حالت اہل الحقيقة مع اللہ کا اردو ترجمہ ہے۔ یہ کتاب پروفیسر محمد عظیم فاروقی صاحب کی انہائی کامیاب کاؤش ہے۔ جناب پروفیسر محمد عظیم فاروقی، عظیم ایجوکیشن کانفرنس کے سربراہ ہیں۔ آپ نے پندرہ مختلف مضامین میں ایم اے کیا ہوا ہے، جن میں پانچ ایم اے انگریزی، اردو، عربی، فارسی اور پنجابی زبانوں میں ہیں۔ جناب پروفیسر صاحب ایک دینی علمی اور روحانی شخصیت ہیں، نقشبندی، مجددی سلسلے میں صاحب خلافت ہیں۔ آپ صاحب علم صاحب کردار، بدالہ خ و تجسس، مرغی خ شخصیت ہیں۔ آپ عجرو اکساری کا پیکر ہیں، آپ کی شخصیت کا تذکرہ اس منحصر مضمون میں تحریر کرنا خاکسار کے لئے کیا ہے، ویسے بھی ولی حق رسید کے بارے میں وہی لکھ سکتا ہے جو اُن جیسا ہو۔ آپ کی زندگی جب مسلسل اور عزم صیم سے عبارت ہے۔ آپ نے اپنے آپ کو تعلیم کے لئے ہمسہ تن وقف کیا ہوا ہے۔ آپ شریعت مجیدی کے پابند اور بہترین منتظم بھی ہیں۔ «عظیم ایجوکیشن کانفرنس»، عرصہ 10 سال سے عظیم انگلش ہیگرین کے نام سے ماہوار سالہ بھی چھاپ رہا ہے۔ جس سے اہل علم اور طالبعلم بے پناہ مستفید ہو رہے ہیں۔ زندہ قومیں ہمیشہ اپنے اندر علمی روایات کی تربیت و ترقی کا اہتمام کرتیں ہیں۔ علم اور مطالعہ انسان کی سوتی ہوئی صلاحیتوں کی بیداری کا ذریعہ ہے۔ علمی اور گلوبی طور پر زندہ قومیں ہر دور میں دنیا کی قیادت کا فریضہ سرانجام دیتی ہیں۔ جناب پروفیسر صاحب نے دینی کتب کے ترجم کا جزا اٹھایا ہے اور ساتھ ساتھ پہلے سے

باب سوم	وحدة الشهود
توحید کا تصور	۳۳۹
وحدة الوجود پر تضیییل	۳۵۱
وحدة الشہود کا بیان	۳۵۶
الله	۳۴۴
عالم	۳۸۰
انسان	۳۹۱
حوائی	۳۰۸
مراجع	۳۲۱
فرہنگ	۳۲۷
	۳۳۷

مطبوعات تصوف فاؤنڈیشن کلائریک کتب تصوف کے مستند اردو تراجم

قیمت مجلد - ۲۵۰/- روپے	(۲۳۹-۲۴۰) مترجم: حقیق ارجمن عثمانی	طوابیں
قیمت مجلد - ۵۰۰/- روپے	(۲۴۸) مترجم: سید اسرار بخاری	کتاب الیع
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	(۲۸۵) مترجم: ڈاکٹر پیر محمد حسن	تعریف
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	(۳۰۰-۳۶۵) مترجم: سید محمد فاروق القاذی	کشف الجوب
قیمت مجلد - ۳۰۰/- روپے	(۳۹۶-۴۸۱) مترجم: حافظ محمد نفضل فیقر	صفحہ مددان
قیمت مجلد - ۲۲۵/- روپے	(۴۰۵-۵۶۲) مترجم: سید محمد فاروق القاذی	فتح انصیب
قیمت مجلد - ۲۲۵/- روپے	(۴۹۰-۵۴۲) مترجم: محمد عبدالباسط	آداب البریدین
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	(۵۶۰-۶۳۸) مترجم: مولوی محمد نفضل خان	فترحات مکیۃ
قیمت مجلد - ۳۰۰/- روپے	(۵۶۰-۶۳۸) مترجم: برکت اللہ فرنگی علی	قصوص الحکم
قیمت مجلد - ۲۲۵/- روپے	(۵۶۶-۶۶۱) مترجم: ڈاکٹر محمد سیاں صدیقی	الاراد
قیمت مجلد - ۲۲۵/- روپے	(۸۹۸-۸۱۴) مترجم: سید فیض الرحمن فیضی	لولخ
قیمت مجلد - ۱۰۰/- روپے	(۱۱۴۴) مترجم: سید محمد فاروق القاذی	اغفار العارفین
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	(۱۱۴۶) مترجم: شاہ ولی اللہ دہلوی	الاطاف القدس
قیمت مجلد - ۱۵۰/- روپے	(۱۱۴۷) مترجم: سید محمد فاروق القاذی	رسائل تصوف
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	(۱۱۴۸-۱۳۲۱) مترجم: غلام نظام الدین رولوی	مرات العاشقین
قیمت مجلد - ۳۰۰/- روپے	مصنف: سید محمد عین الدین رجایانی	

اہم کتب تصوف اور تذکرے

قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	کشف الجوب نارسی (نسخہ تهران) مصنف: شیخ علی بن عثمان بھوکٹی تصحیح و تحریش: علی قویم
قیمت مجلد - ۷۵۰/- روپے	کشف الجوب انگریزی (نسخہ لاہور) مصنف: شیخ علی بن عثمان بھوکٹی مترجم: آرے نلسون
قیمت مجلد - ۲۵۰/- روپے	کشف الاسرار (اردو ترجمہ) مصنف: شیخ علی بن عثمان بھوکٹی مترجم: ملک شیر محمد علیان
قیمت مجلد - ۲۲۵/- روپے	ارمنان ابن عربی مصنف: مولانا محمد اشرف ملی تھازی
قیمت مجلد - ۲۵۰/- روپے	آئینہ تصریف مصنف: ضیار الرحمن تاردنی
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	حات بجادوال مصنف: ڈاکٹر پیر محمد حسن
قیمت مجلد - ۲۲۵/- روپے	شمال رسول (اردو ترجمہ) مصنف: شیخ یوسف بن اسماعیل بھانی مترجم: محمد سیاں صدیقی
قیمت مجلد - ۲۵۰/- روپے	بخاری اور اس کا رعایتی عللم مصنف: ڈاکٹر پیر ولی الدین
قیمت مجلد - ۲۵۰/- روپے	تذکرہ مشائخ قاریہ فاضلیہ مصنف: اسلامیین قاریہ فاضلی
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	سیرت نفر العارفین تذکرہ: شاہ محمد عبد الرحیم چاہاٹی ملک: سید سکندر شاہ
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	جزایع ابوالعلاء تذکرہ: مصوی عکسی و حضرت نقیۃ اللہ شاہ مولافت: غلام آنسی پیا
قیمت مجلد - ۱۰۰/- روپے	حدائقۃ الاولیاء مصنف: بمعنی غلام سر لاهوری، حواسی: محمد اقبال بجدوی
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	احوال داماد حضرت بہار الدین کریماں ملک: حیدر الدین شاہ ہاسنی
قیمت مجلد - ۳۵۰/- روپے	اخض الخواص تذکرہ: حضرت فضل شاہ تطہی علم رحۃ اللہ علیہ مصنف: نول رومانی
قیمت مجلد - ۲۲۵/- روپے	فاضل اوزار الہی مخطوطات حضرت فضل شاہ تطہی علم رحۃ اللہ علیہ مرتضیٰ حافظہ زد الاسلام